

KASTAMONU-ÇATALZEYİN İLÇESİ ÇAĞLAR KÖYÜ MERKEZ CAMİİ HAZİRESİ'NDE BULUNAN BALIK FİGÜRLÜ BİR MEZAR TAŞI

Yrd.Doç.Dr. Eyüp NEFES*

ÖZET

Anadolu'da çeşitli hayvanların tasvir edildiği pek çok mezar taşı bulunmaktadır. Bilinen tek balık figürlü taş ise Malatya Ulu Camii haziresinde yer almaktadır. Kastamonu ili Çatalzeytin ilçesine bağlı Çağlar Köyü'nde tespit ettiğimiz balık figürlü taş, Osmanlı dönemine aittir. Bu dönemde ölen kişinin önemli bir özelliği mezar taşına yansıtılmaktaydı. Dolayısıyla bu taşta gördüğümüz balık figürü muhtemelen ölen kişinin mesleğini ifade etmektedir.

Giriş

Bu makalenin amacı, Orta Karadeniz Bölgesi'nde bulunan tarihi eserleri tespit amaçlı bir gezimiz sırasında, Kastamonu ilinin Çatalzeytin ilçesine bağlı Çağlar Köyü'nde rastladığımız balık figürlü bir mezar taşını ilim alemine tanıtmaktır.

Anadolu'nun hemen her yerinde, Türk Sanatı açısından oldukça kıymetli sayısız türbe ve mezar taşı bulunmaktadır. Bu taşların bazılarında çeşitli hayvan ve insan figürleri yer almaktadır. Özellikle Orta Anadolu'nun değişik yörelerinde, Selçuklu geleneğinin izlerini taşıyan çeşitli hayvan figürlü mezar taşlarına rastlanmaktadır. Mezar taşlarında en çok görülen figür kuş motifidir. Genellikle çiftbaşlı kartal, çiftbaşlı horoz, çiftbaşlı kuş, şahin, güvercin ve huma kuşu şeklinde tasvir edildikleri tespit edilmiştir. Bu tür mezar taşlarına Kırşehir, Konya, Afyon, Sivas ve Tokat yörelerinde rastlamak mümkündür¹. Mezar taşlarında görülen bir başka figür grubunu ise geyik,

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Beyhan Karamağaralı, **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara 1992, s.3 vd; "Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi II**, Ankara 1972, ss.75-103, s.75; Gönül Öney, "Anadolu'da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı, Kartallı, Şahinli ve Aslanlı Mezar Taşları", **Vakıflar Dergisi**, C.VIII, Ankara 1969, ss.283-312, s.283;

tavşan, tazi gibi av hayvanları tasvirleri oluşturmaktadır. Özellikle Afyon ve Seyitgazi yöresinde bu tür mezar taşlarına rastlanmıştır². Selçuklu sandukalarının üzerinde görülen bir başka figür aslan tasviridir. Kırşehir, Konya, Afyon, Seyitgazi ve Samsun gibi geniş bir yelpazede bu motifin görüldüğü tespit edilmiştir³.

İnsan tasvirli mezar taşları ise hayvan figürlü mezar taşlarına oranla daha az görülmektedir. İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde Anadolu'nun değişik yörelerinden getirilen bazı mezar taşlarında atlı avcı ve av sahneleri yer almaktadır⁴. İnsan tasvirli mezar taşlarının en yoğun olarak görüldüğü yer Akşehir bölgesidir. Buradaki taşlarda, bağdaş kurmuş bir genç, gergef işleyen kadınlar, birbirlerine sarılmış anne ve çocuk, bir rahleye konmuş kitabı okuyan bir erkek ve elinde bir şahin tutan avcı tasvirlerinin bulunduğu tespit edilmiştir⁵. Konya'daki mezar taşlarında ise atlı avcı ve kadın tasvirleri görülmüştür⁶.

Batı Anadolu Bölgesi'nde, özellikle İzmir Narlıdere çevresindeki mezarlıklarda insan biçimli mezar taşları bulunmaktadır. Buradaki taşlara baş, boyun ve vücut şekli verilmiştir⁷.

Anadolu'da görülen değişik bir mezar taşı biçimi ise koç, koyun, at heykeli ve insan biçimli mezar taşlarıdır. Özellikle Akkoyunlu ve Karakoyunlu'ların egemen oldukları Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Kars ve Van müzelerinde bu taşlardan örnekler bulunmaktadır. Halen Tunceli başta olmak üzere bu yöredeki bir çok mezarlıkta bu taşların bulunduğu ifade edilmektedir. Bu heykel biçimli taşlar, ya ayakta ya da oturmuş bir vaziyette tasvir edilmiştir⁸.

Balık figürünün mezar taşlarında görülmesi oldukça nadirdir. Bu konuda mevcut yayınlardan tespit edebildiğimiz tek örnek, Malatya Ulu Camii

² Karamağaralı, **a.e.**, s.7; **a.m.**, s.75.

³ Karamağaralı, **a.e.**, s.7; **a.m.**, s.75; Öney, **a.m.**, s283; Recep Gün, "Samsun Arkeoloji Müzesinde Bulunan Sanduka Tipli Mezar Taşları", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, <http://www.dinbilimleri.com/dergicilt1/sayi3>, Yıl 1 Sayı 3'ten ayrı basım, s.14.

⁴ Şerare Yetkin, "Yeni Bulunmuş Figürlü Mezar Taşları", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi I**, Anlara 1969, ss.149-160, s.150.

⁵ Karamağaralı, **Ahlat ...**, s.4,5; Yetkin, **a.m.**, s.150.

⁶ Karamağaralı, **a.e.**, s.3; Yetkin, **a.m.**, s. 150.

⁷ Karamağaralı, **a.e.**, s.23,24.

⁸ Karamağaralı, **Ahlat ...**, s.23; Karamağaralı, "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi", **Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu**, İstanbul 1998, ss.33-46, s.35

haziresinde bulunmaktadır. Bu haziredeki tarihsiz bir mezar taşında burç hayvanlarıyla birlikte balık figürü de yer almaktadır⁹.

Balık figürü, erken Hıristiyan Sanatı'nda Hz.İsa'nın sembolü olarak kullanılmıştır. Bu anlama gelen balık figürü, özellikle dini yapılarda birbirine ters iki balık halinde görülmektedir¹⁰.

Anadolu'da Selçuklu eserlerinde balık figürüne az da olsa rastlanmaktadır. Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'nde kayıtlı bir taşta balık figürleri kabartma olarak işlenmiştir. Bu taşların Konya Kalesi'nin Lârende Kapısı'ndan getirildikleri bilinmektedir. Buradaki figürler, kalın çizgilerle konturlanmış yüzeye Selçuklu tasvir karakterine uygun biçimde, oldukça stilize olarak işlenmiştir¹¹.

Resim 1: İnce Minareli Medrese Müzesi'ndeki balık figürü (Öney'den)

Kubadâbad kalıntılarında elde edilen bazı çinilerde, sır altı tekniği ile işlenmiş balık figürleri görülmektedir¹². Konya Felâkabad Sarayı alçı fragmanlarında balık figürleri yer almaktadır¹³. Aksaray Sultanhan'da iç portalde görülen bazı rozetlerin iç kısmına balık figürü işlenmiştir¹⁴. Yine Sivrihisar Alemşah Türbesi portalinde de balık figürünün görüldüğü ifade edilmektedir. Buradaki figürler, çeşitli burç hayvanlarıyla beraber işlenmiştir. Aynı şekilde Denizli-Dinar yolundaki Çardak Han'ın sütun başlıklarında balık figürü yer almaktadır¹⁵. Niğde Sungurbey Camii doğu portalinde balık ile

⁹ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Balık Figürü", *Sanat Tarihi Yıllığı II*, Ankara 1968, ss.142-168, s.149-150.

¹⁰ Celal Esat Arseven, "Balık Mad.", *Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1983, s.167.

¹¹ Öney, *a.g.e.*, s.142.

¹² Öney, *a.e.*, s.144.

¹³ Öney, *a.e.*, s.145.

¹⁴ Öney, *a.e.*, s.146.

¹⁵ Öney, *a.e.*, s.147.

beraber, Türk-Çin takvimlerinde kullanılan, çeşitli takvim hayvanları görülmektedir¹⁶. Alanya Obaköy Medresesi portalinde balık figürü, burç hayvanlarıyla beraber işlenmiştir¹⁷. Artukoğullarına ait Cizre Köprüsü üzerindeki balık kabartmaları, insan kabartması ile birlikte yer almaktadır¹⁸. İnsan figürü ile birlikte işlenen balık figürüne Konya Alâaddin Köşkü alçıları da rastlanılmıştır¹⁹. Ayrıca Kubâdabad kalıntılarında ele geçirilen bir çinide, iki elinde balık tutan bir insan figürü görülmektedir. Benzer bir çini süsleme, Antalya Yivli Minare Müzesi'nde bulunmaktadır²⁰.

Mezar taşlarında yer alan bir diğer balık figürünü ise Kastamonu ilinin Çatalzeytin ilçesine bağlı Çağlar Köyü'ndeki bir mezar taşında tespit ettik.

Çağlar Köyü, Çatalzeytin-Devrekani yoluna birkaç, Çatalzeytin ilçe merkezine ise yaklaşık 20 km uzaklıktadır. Çalışmamıza konu olan mezar taşı, köy merkezindeki eski bir ahşap caminin batı yönündeki haziresinde yer almaktadır.

Hazire içinde bu mezar taşından başka bir taş bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu taşın bir yerden getirilip getirilmediğini ya da buraya ait olup olmadığını tam olarak bilemiyoruz.

Mezar taşı, başlıklı prizmal şahide biçimindedir. Şahidenin başlık kısmını, çapraz eğimde dilimli bir sarık oluşturmaktadır²¹. Kenarları boydan boya kırık olan şahidenin ölçüsü 87x14x10 cm'dir. Başlığı oluşturan sarığın çapı 50 cm, yüksekliği ise 58 cm'dir. Kitabe nihayetinde görülen balık figürünün dikine uzunluğu 8 cm, eni 4,5 cm'dir. Şahide yüzeyine paralel alçak kabartma tekniği kullanılarak işlenen balık figürü, kitabe nihayetinde nispeten ince bir çizgiyle konturlanmıştır. Oldukça realist bir üslubun hakim olduğu görülen balık figürü, canlı bir biçimde ve ağzı açık olarak tasvir edilmiştir. Konturlu alan içindeki bu figürün üst kısmındaki süslemeler, şahide kenarlarının kırılmasından dolayı, oldukça bozulmuştur. Çengel biçimli kabartmanın devamında dairesel bir kabartma yer almaktadır. Bu haliyle sanki, balığı tutmak için bırakılan yemli bir misina görüntüsü sezilmektedir. Yine de bu kalıntıların ne olduğu net olarak anlaşılamamaktadır.

¹⁶ Öney, a.e., s.147-148.

¹⁷ Öney, a.e., s.151.

¹⁸ Öney, a.e., s.152-153,

¹⁹ Öney, a.e., s.155.

²⁰ Öney, a.e., s.156.

²¹ Benzer başlık tiplerinin İstanbul'daki kimi mezar taşlarında da görüldüğü bildirilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Halit Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar", **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul 1999, ss.206-225, s.209.

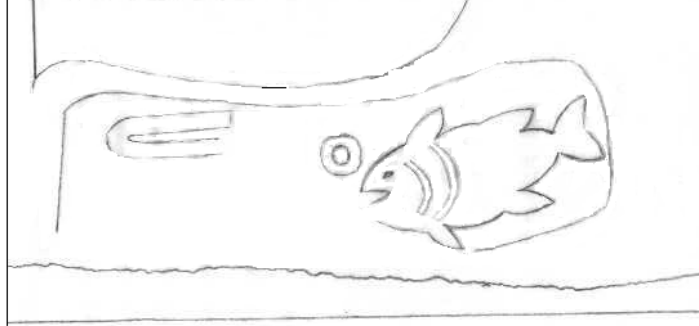
Resim 2,3: Mezar taşının görünümü.

Şahide yüzeyine 6 satırlık sülüs hatla işlenmiş kitabe, yatay ve biraz kalın çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Şahide kenarları kırık olduğu için bu kısımdaki yazıları tamamen okunamayan kitabe şöyledir:

Merhûm ve mağfûr ...	مرحوم ومغفور ...
el-Muhtâc ilâ rahmet-i ...	المحتاج الى رحمة ...
el-gafûr yirmi ...	الغفور يكرمي ...
... velâkin alemdârولكن علمدار ...
Hacı Ali Ağa rûhuna ...	الحاجي على آغا روحته ...
Fatiha sene 1189	فاتحة سنة ١١٨٩

Resim 4: Balık figüründen detay.

Çizim 1: Balık figürünün çizimi.

Yörede bu mezar taşına benzer başka mezar taşlarının varlığından şimdilik haberdar değiliz. Kapsamlı araştırmalar sonucunda bulunabilecek yeni taşlarla bu mezar taşının ilgisi daha iyi ortaya konulabilecektir.

İncelemiş olduğumuz mezar taşındaki balık figürü ile ölen kişi arasında bir ilişki olmalıdır. Her ne kadar, Selçuklu mezar taşlarında görülen figürlerin mezar taşlarında, yöresel etkilerin yanı sıra, eski inançların ve tarihata dayalı oluşturulan düşünce sistemlerinin etkisiyle yer aldığı kabul edilse de²², bu durumun çalışmamıza konu olan balık figürü için geçerli olmadığı kanaatindeyiz.

Bilindiği kadarıyla, özellikle Osmanlı mezar taşlarında, ölen kişinin önemli bir özelliği ya da mesleği mezar taşında bir şekilde ifade edilmektedir. Örneğin Osmanlı halkı, bulunduğu mevki veya üstlendiği görevlere göre başlıklar kullanmaktaydı. Ölen kişinin sağlığında kullandığı bu başlıklar ölümünden sonra mezar taşına da işlenmiştir. Dolayısıyla mezar taşlarındaki başlıklardan ölen kişinin mesleği hakkında fikir edinmek mümkündür²³. Yine İstanbul'daki gemicilere ait mezar taşlarında ölen kişinin gemici olduğuna işaret eden motiflerin mezar taşına işlendiği belirtilmektedir. Bu motifler arasında gemi direği, yelken bezi, urgan, halat, gemi çapası, Osmanlı Denizcilik Arması gibi örnekleri saymak mümkündür²⁴. Ayrıca yüksek rütbeli asker veya ordu mensuplarına ait mezar taşlarında Osmanlı Arması gö-

²² Karamağaralı, *Ahlat ...*, s.13 vd.; Karamağaralı, "Kültür ...", s.42.

²³ Geniş bilgi için bkz. Orhan Bayrak, *Türbeler Sözlüğü*, İstanbul 1998, s.120-123.

²⁴ Tülin Çoruhlu-Yaşar Çoruhlu, "İstanbul'da Bulunan Gemiciler/Denizci Mezar taşlarına Dair Bir Değerlendirme", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul 2000, ss.76-89, s.78.

rılmaktadır²⁵. Bunlardan başka Samsun Kökçüoğlu mezarlığında, bir Osmanlı paşasına ait mezarın ayak taşına boydan boya, ölenin mesleğini ifade eden, kılıç motifi işlenmiştir²⁶.

Sonuç

Kastamonu ilinin Çatalzeytin ilçesine bağlı Çağlar Köyü'nde rastladığımız mezar taşındaki balık figürü, ölen kişinin önemli bir özelliğini belirten bir ayrıntı olmalıdır. Zira bilindiği kadarıyla Osmanlı mezar taşlarında ölen kişinin mesleği veya hangi sınıfa ait olduğu, değişik sembollerle ifade edilmektedir. Her ne kadar yöre halkı, bu mezar sahibinin camiye yaptıran kişi olduğuna inansa da, kitabede medfunun yirmili yaşlarda ölmüş olduğu ifade edildiğinden, bu durum uygun gözükmemektedir. Ayrıca köyün deniz kıyısına yakın olmasını göz önüne alırsak bu figürün, ölen kişinin balıkçı olduğunu belirtmesi için mezar taşına işlenmiş olabileceğini söylememiz mümkündür.

²⁵ Candaş Keskin, “Eyüpsultan'da Bulunan Osmanlı Dönemi Armalı ve Nişanlı Mezar Taşları” **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul 1999, ss.366-371, s.368.

²⁶ İhsan Terzi, “Samsun'daki Mezarlıklar ve Kökçüoğlu Mezarlığındaki Tasvirli Bazı Mezartaşları”, **OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 9, Samsun 1997, ss.205-216, s.212; Eyüp Nefes, **Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları**, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2002, s.115.

KAYNAKÇA

- ARSEVEN, Celal Esat, “Balık Mad.”, Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul 1983
- BAYRAK, Orhan, **Türbeler Sözlüğü**, İstanbul 1998
- ÇAL, Halit “İstanbul Eyüp’teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul 1999, ss.206-225
- ÇORUHLU, Tülin- ÇORUHLU, Yaşar, “İstanbul’da Bulunan Gemici/Denizci Mezartaşlarına Dair Bir Değerlendirme”, **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul 2000, ss.76-89
- GÜN, Recep, “Samsun Arkeoloji Müzesinde Bulunan Sanduka Tipli Mezar Taşları”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, <http://www.dinbilimleri.com/dergicilt1/sayi3>, Yıl 1 Sayı 3’ten ayrı basım
- KARAMAĞARALI, Beyhan, “Sivas ve Tokat’taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi II**, Ankara 1972, ss.75-103
- _____, “Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi”, **Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu**, İstanbul 1998, ss.33-46
- _____, **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara 1992
- KESKİN, Candaş, “Eyüpsultan’da Bulunan Osmanlı Dönemi Armalı ve Nişanlı Mezar Taşları” **Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu**, İstanbul 1999, ss.366-371
- NEFES, Eyüp, **Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları**, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2002
- ÖNEY, Gönül, “Anadolu Selçuklu Sanatında Balık Figürü”, **Sanat Tarihi Yıllığı II**, Ankara 1968, ss.142-168
- _____, “Anadolu’da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı, Kartallı, Şahinli ve Aslanlı Mezar Taşları”, **Vakıflar Dergisi**, C. VIII, Ankara 1969, ss.283-312
- TERZİ, İhsan, “Samsun’daki Mezarlıklar ve Kökçüoğlu Mezarlığındaki Tasvirli Bazı Mezartaşları”, **OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 9, Samsun 1997, ss.205-216
- YETKİN, Şerare, “Yeni Bulunmuş Figürlü Mezar Taşları”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi I**, Ankara 1969, ss.149-160

***The tombstones with fish figure in the garden of Merkez Mosque in
Çağlar Village of Çatalzeytin Town, Kastamonu***

ABSTRACT

There are a number of tombstones carved to represent different animal figures in Anatolia. The only tombstone which is significant for its fish figure is found in the garden of Ulu Mosque of Malatya. The stone with fish figure which is in Çağlar village of Çatalzeytin Town, Kastamonu, belongs to the Ottoman period. In this period, significant aspect of a person was reflected on the stones. Accordingly, this fish figure should reflect the professional status of the dead person